

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

ВОСПИТАНИЕ
списание за образовна теорија и практика

Штип, 2010/2011

ВОСПИТАНИЕ
списание за образовна теорија и практика
год. 7, број 11
2010/2011 год.

За издавачот:
проф. м-р Никола Смилков, декан

Издавачки совет:
проф. д-р Саша Митрев
проф. д-р Блажо Боев
проф. д-р Емилија Јаневиќ-Ивановска
доц. д-р Кирил Барбареев

Уредувачки одбор – Editorial Board:
проф. д-р Блаже Китанов
проф. д-р Емилија Петрова-Ѓорѓева
проф. д-р Соња Петровска
проф. д-р Ленче Милошева
проф. д-р Снежана Ставрева-Веселиновска
асис. м-р Трајче Стојанов

Главен уредник и одговорен уредник – Editor in Chief:
проф. д-р Емилија Петрова-Ѓорѓева

Јазично уредување – Language Editor:
Даница Гавриловска-Атанасовска (македонски јазик)
м-р Снежана Кирова (англиски јазик)

Техничко уредување – Technical Editing:
Славе Димитров
Благој Михов

Рецензенти:

проф. д-р Мирослава Николоска
проф. д-р Татјана Атанасова
проф. д-р Виолета Николовска
доц. д-р Борче Костов
доц. д-р Драгор Заревски
проф. д-р Снежана Мирасчиева

проф. д-р Кирил Цацков
проф. д-р Соња Петровска
проф. д-р Ленче Милошева
проф. д-р Снежана Ставрева-
Веселиновска
проф. д-р Емилија Петрова-Ѓорѓева
асис. м-р Трајче Стојанов

Редакција и администрација – Editorial Office:

Билјана Јорданов
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Факултет за образовни науки
Ул. „Крсте Мисирков“ 66
п.фах 201, 2000 Штип,
Р. Македонија
E-mail: vospitanie@ugd.edu.mk
++389 32 550 500

СОДРЖИНА

проф. д-р Емилија Петрова-Ѓорѓева, м-р Марија Коцева Примената на моделот на позитивна дисциплина – Фридрих Џонс во современото училиште	7
проф. д-р Блаже Китанов, асис. м-р Ирена Китанова Простумот на Коле Чашуле наспроти бугарската скаменета визија	17
доц. д-р Борче Костов За убавото и убавината	25
д-р Дијана Христовска, доц. д-р Снежана Јованова- Митковска Професионалната етика на наставникот	33
доц. д-р Марија Леонтиќ Воспитната димензија на воспитно-образовните институции	47
проф. д-р Ленче Милошева Перфекционизмот ориентиран кон очекувањата на другите како маладаптивна ориентација кај студентите во тест ситуација	59
проф. д-р Соња Лутовац Математичка анксиозност	69
проф. д-р Соња Петровска, проф. д-р Снежана С. Веселиновска Ставовите на студентите од Педагошкиот факултет – Штип за квалитетот на моделот за практично оспособување на студентите-идни наставници	81
Лидија Јовановска, Зоран Павлов, Славица Колева Јазичните вештини на учениците во периодот на подготовка за читање	97

проф. д-р Соња Петровска, м-р Јадранка Бочварова, Ана Петровска

Некои карактеристики на развојот на образованието на наставници во Република Македонија (од Учителска школа-Штип до Педагошки факултет-Штип) 111

доц. д-р Снежана Јованова-Митковска, д-р Дијана Христовска

Наставни стратегии 125

асис. м-р Ирена Китанова

Компоненти на изразното читање 137

доц. д-р Нина Даскаловска, доц. д-р Билјана Ивановска

Процеси на читање 157

асис. м-р Даринка Веселинова

Теоретски дискусии за учењето странски јазици 165

м-р Јулија Гошева

Рамки за концептуализација на потребите на децата и нивна примена за планирање и обезбедување услуги за деца 175

Воведен збор

„Вистинска цел на воспитанието е максимален развој на личноста на детето во разумно организирано општество, кое нему му служи и на кое самото тоа ќе му служи“.

Селестен Френе

Од 1959 и 1961 година до денес изминаа пет децении од формирањето на Педагошката академија, односно Педагошкиот факултет, а сега Факултет за образовни науки. Новиот Факултет за образовни науки денес е редизајниран и збогатен со пет нови студиски програми: 1. Одделенска настава; 2. Предучилишно воспитување; 3. Педагогија; 4. Библиотекарство и архивистика; 5. Социјална педагогија; 6. Социологија на образованието; 7. Филозофија на образованието и образовни политики; 8. Историја и археологија.

Оттука, како најстара високообразовна институција во состав на најмладиот државен Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, имаме дополнителна обврска за подигање на академското ниво. Во таа насока е и новиот број на списанието „Воспитание“, востановено уште во 2001 година, кое со овој, веќе 11-ти број, се етаблира како сериозно научно гласило во пошироката научна и стручна јавност.

Новиот редакциски одбор на списанието „Воспитание“ им се заблагодарува на сите кои до сега го вложуваа своето време, енергија и креативен потенцијал за списанието да го достигне ова квалитетно ниво и воедно си ја презема обврската да продолжи со објавување на стручни и научни трудови кои уште повеќе ќе го унапредат и афирмираат списанието. Искрено се надеваме дека прилозите на нашето списание ќе бидат соодветен квалитативен влог во едукација на наставникот – воспитувач, на студентот и секој што ќе пројави интерес и потреба за лично доусовршување и наобразба.

Главен и одговорен уредник,
проф. д-р Емилија Петрова-Ѓорѓева

УДК: 364-787:159.922-053.5

Стручен труд
(Professional paper)

М-р Јулија Гошева
докторанд на Институт за социјална работа
и социјална политика „Мајка Тереза“
Филозофски факултет,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје

РАМКИ ЗА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА НА ПОТРЕБИТЕ НА ДЕЦАТА И НИВНА ПРИМЕНА ЗА ПЛАНИРАЊЕ И ОБЕЗБЕДУВАЊЕ УСЛУГИ ЗА ДЕЦА

Апстракт

Во трудот се дава приказ на потребите и потенцијалите на децата и се анализира вклучувањето на установите и службите во обезбедувањето на услугите за децата во зависност од различните нивоа на потреби на децата. Тргувајќи од активната улога и место на детето во примањето на услугите, во трудот прифатен е моделот на „цело дете“. Моделот „цело дете“ се сфаќа како мапа по која ќе се одвива планирањето на услугите за помош и поддршка во развојот на децата. Потребите на децата се лоцираат на четири нивоа согласно моделот на Hardiker и соработниците. Во трудот се предлага мултисекторско партнерство во работа со деца за задоволување на потребите на децата кое придонесува за проширување на опсегот и видот на услугите, лесен и брз пристап до нив, подобрени услуги, рана идентификација на проблемите, превенција од потреба за специјалистички интервенции, односно подобрување на животот на децата.

Клучни зборови: *модел „цело дете“, нивоа на потреби на децата, мултисекторско партнерство.*

FRAMEWORKS FOR CONCEPTUALISING CHILDREN'S NEEDS AND THEIR APPLICATION TO PLANNING AND PROVIDING SERVICES FOR CHILDREN

Abstract

In this paper, a review on children's needs and potentials is given and an analysis is made on the involvement of institutions/agencies in providing services for children depending on the level of children's needs. Going from the active role and place of the child in receiving the services, the „Whole

Child“ Model is accepted. The „Whole Child“ Model is considered as a map for planning the services for help and support for children development. The children's need are located at four different levels, according to the model of Hardiker and her collaborators. In this work, a multi-agency partnership for work with children is proposed that contribute for expanding range and the type of services, easy and agile access to services, improving services, early identification of the problems, preventing the demand for specialist intervention, i.e. improving the children's life in general.

Key words: *„Whole Child“ Model; level of children's needs; multi-agency partnership.*

Вовед

Детето е личност на којашто општеството поради неговите специфичности му придава посебна важност. Општоприфатена дефиниција на поимот дете е дадена во Конвенцијата за правата на детето: „Дете е секое човечко суштество под осумнаесетгодишна возраст“. Децата во својот развој имаат потреби кои може да се задоволат само со помош и поддршка од возрасните. Секое дете има право на соодветна заштита, воспитание и образование, па оттука и произлегуваат обврските на заедниците на секое дете да му овозможат оптимални услови за развој од почетокот, односно на секое дете да му овозможи развој на сите негови потенцијали. Социјалните ресурси (услугите од примарна здравствена заштита, градинки и училишта, транспорт, спортски игралишта, слободни активности во заедницата, музеи, културни установи и др.) и нивото до кое детето и семејството се вклучени и ги користи истите, во голема мера влијаат на задоволувањето на потребите на децата. Во денешно време, многу установи и служби од заедницата се посветени на поддршка и помош на децата и нивните семејства со цел промовирање на развојот и добросостојбата на децата.

1. Основни човекови потреби

Потребата претставува состојба на личноста или социјална ситуација предизвикана со одредена нерамнотежа или недостаток (депривација) за кои индивидуата може, но и не мора да биде свесна. Потребата одразува недостаток или вишок на нешто, што доколку би постоело во соодветна мера, би придонело за добра состојба на личноста (Andrilović и Ćudina-Obradović, 1994). Потребата предизвикува активност, т.е. таа е двигател на нашето однесување.

Основите (темелни, општи) човекови потреби се типични за сите

индивидуи независно од возраста, полот и другите обележја. Тоа се основни биолошки и социјални потреби. Секундарните потреби се стекнати и индивидуално различни, а претставуваат интереси, ставови и навики на индивидуите.

Во однос на индивидуите (посебно во однос на децата) кои живеат во посебни околности, во последните години се појавува изразот посебни потреби. Со тој израз се укажува на ситуација во која индивидуата трпи одреден недостаток, односно има потреба која не може да ја задоволи без активно вклучување на други лица – професионалци од поодделни подрачја кои помагаат за задоволување на потребите на индивидуите со потешкотии во однесувањето, приспособувањето, телесното функционирање и друго. Посебните потреби се последица на: некои наследни, пренатални или стекнати конституционални, органски или психолошки отстапувања (потешкотии во развојот, здравствени проблеми, посебни навики и др.); неповолни услови за живот (стрес, сиромаштија, социјална депривација, нарушени меѓучовечки односи и др.); и проблеми во потесната (локална) заедница на која семејството и припаѓа – социјалната изолација и дистанцата на локалната заедница (Maleš и сop., 2003).

Теорија на хиерархијата на потребите на Maslow потенцира нивоа на потреби: физиолошки (потреба од храна, вода, воздух, спиење, заштита од екстремни температури); потреба за сигурност (безбедност, т.е. незагрозеност на животот, сигурност на семејството, здравјето, имотот); потреби за припадност и љубов (приврзаност, дружење и пријателство, активност во група); потреба за почит (самопочит, успех, почитување на другите, почитување од другите, признавање на сопствениот успех) и потреба за самоактуализација (морал, креативност, спонтаност, решавање на проблеми, напуштање на предрасудите) (Reid-Cunningham, 2008).

Интересен теориски модел за разбирање на темелните човекови потреби постави Glasser (1985). Тој наведува дека сите човекови потреби се важни, бидејќи кога сме свесни за нивното постоење, настојуваме да ги задоволиме. Според неговиот модел постојат пет потреби: потреба за преживување и четири психолошки потреби: потреба за припадност (љубов, вклучување, соработка); потреба за моќ (владеење, доминација и важност); потреба за слобода; и потреба за релаксација и забава.

Луѓето имаат голем број на потреби. Возрасните своите потреби можат да ги задоволат сами или може да креираат околности во кои своите потреби ќе ги задоволат со соработка со други. За разлика од возрасните, децата во задоволувањето на своите потреби имаат потреба од помош и поддршка од возрасните.

2. Потреби и потенцијали на детето

Крајна цел на развојот на детето е унапредување и поттикнување на здравјето, добросостојбата и капацитетот на детето. Тоа бара одредени потреби на детето да се поддржат и задоволат, во смисла на нивната тековна добросостојба, но и поради нивниот иден потенцијал. Потенцијалите ги претставуваат можностите за понатамошен раст и развој на детето, општо, и во подрачја на посебна талентираност и надареност. Потенцијалите може да бидат заеднички за сите деца, на пример, да ја разбираат писмената и усната комуникација и да бидат специфични за секое дете, на пример, остварување на уметнички талент или креативен интелект (Ryan и Deci, 2000). Остварувањето на потенцијалите само по себе е човекова потреба.

Kelmer-Pringle (1984) идентификува четири потреби кои треба да се задоволат за обезбедување на задоволителен развој на детето: љубов и сигурност; нови искуства; пофалба и почитување; одговорност. Black (1990) ги истакнува следните потреби на детето: физичка грижа; приврзаност, сигурност; стимулација; водење и контрола; одговорност; независност. Соорег (1985) укажува на потреби кои произлегуваат од дефицити во животот на детето, на пример, повреда, економска депривација, пречки во развојот; искривена перцепција; деликвенција, неприврзување.

Потребите на децата можеме да ги распоредиме во четири широки категории:

- *Физички потреби*: исхрана; чиста вода; хигиена; облека; засолниште; здравствена заштита; заштита од загадување на околината; заштита од екстремни температури; заштита од насилство (вклучувајќи искористување и злоставување); можности за развој на физичкиот потенцијал.
- *Социјални, економски и културни потреби*: стабилно општествено и економско опкружување; квалитетно образование; игра и другарување; слобода од дискриминација и предрасуди; пристап до соодветни облици на насочување и поддршка; услуги; познавање и почитување на јазикот, верата и културата;
- *Психолошки потреби*, вклучувајќи ги *интелектуалните и емоционалните потреби*: стабилно семејно опкружување полно со љубов; чувство на припадност и идентитет; информации во согласност со возраста на детето; поттикнување и овозможување на детето да се ислуша и сфати; модели за решавање на проблеми и критичко размислување; самочувство на вредност и чувство дека другите го ценат детето; можност на избор; можности за развој на когнитивните способности и креативниот потенцијал;

- *Духовни потреби*: истражување; разбирање и почитување на сопствениот живот, другите луѓе и природата; разбирање на нематеријалните појави и состојби во човекот и природата.

Истражувањата на различни димензии на потребите на децата помогнаа да се разбере што е заедничко за развојот на децата, кои се индивидуалните разлики, природата на однесувањето и влијанието на културата, социоекономското потекло на детето и социјалото опкружување (Bee, 1995; Sheridan, 1997). Шансите на детето да постигне оптимално развивање на неговите потенцијали зависи и од капацитетот на родителите да одговорат соодветно на неговите потреби, како и од срединските фактори.

Капацитет на родителите (згрижувачите). Капацитетите на родителите или другите згрижувачи на детето се истражувани од аспект на потребите на детето. Jones (1997) покажува дека квалитетот на добрата родителска пракса за згрижување на детето ги вклучува следните есенцијални активности: 1) обезбедување на храна и засолниште; 2) неопходна медицинска заштита; 3) заштита од повреда (вклучувајќи запоставување и злоставување); 4) сигурност во односите и врските со други лица; 5) одговор на емоционалните потреби на детето; 6) дисциплина и насочување на однесувањето; 7) стекнување на моралните вредности; 8) нудење на нови искуства и доживувања; 9) помагање на детето при решавање на проблеми. Според Guralnick (1997), анализата на истражувањата во врска со развојот на децата и нивните семејства ја потврдува важноста на три карактеристики преку кои најдиректно се проценуваат потребите на детето: 1) квалитетот на односите дете – родител; 2) нивото до кое семејството му обезбедува на детето различни и прикладни искуства во физичкото и социјалното опкружување; 3) начинот на кој семејството ја осигурува здравствената грижа и безбедноста на детето. Теоријата на приврзувањето на Bowlby (1969) ја потенцира интеракцијата и зависноста на детето од возрасните кои се грижат за детето (родителите во семејството или професионалците во установите за згрижување на деца). Детето има потреба од сигурна, доверлива и емоционално стабилна врска со родителите/згрижувачите за добро да ги развива физичките, когнитивните, емоционалните и социјалните димензии на својата личност. Преку приврзување на детето со возрасните, детето учи, стекнува искуства, гради односи со врсниците и се социјализира (Masten & Coatsworth, 1998; Howe, 1995; Coleman, 2003).

Средината. Практикувањето на „доброто родителство/воспитување“ за задоволување на потребите на детето бара соодветни поддржувачки околности, можности и капацитети. Добросостојбата на децата не може да се раздели од добросостојбата на семејството и средината. Во средината се наоѓаат многу ресурси кои ги поддржуваат потенцијалите за раст и

развој на детето, не само во социјална, туку и во физичка, емоционална и интелектуална смисла. Кога тие недостасуваат дури и на најдобрите родители им е тешко да ги задоволат потребите на детето (Rutter, 2002). Можностите за обезбедувањето на здравствена заштита, образование, културен идентитет, самореализацијата и друго се наоѓаат во средината што го опкружува детето – во инфраструктурата и установите и службите од локалната заедница. Детерминирањето на потребите на детето мора да вклучува разгледување на интеракцијата на детето и средината. Еколошката теорија инкорпорира различни нивоа од социјалниот систем во кој се развива детето (Garbarino, 1992). Таа теорија го објаснува и моделира детското сфаќање за светот и способноста на детето да влијае на светот кој го опкружува. Од друга страна, теоријата објаснува како целото општество треба да функционира за правилно да се развива и помага детето во процесот на созревање. Со еколошкиот пристап се дава целосна слика за потребите на детето. Тоа е важен предуслов за изнаоѓање на соодветните услуги кои се потребни за задоволување на потребите на детето.

Разбирањето на потребите на децата наведува на неколку заклучоци:

- *Детските потреби се универзални.* Без разлика на социоекономското и културното опкружување во кое живее детето, секое дете има потреба од стабилен семеен живот, соодветна исхрана, образование, здравствена заштита и почитување на неговите способности. Само начините на кои се обезбедуваат тие потреби се разликуваат зависно од културата и специфичните индивидуални карактеристики на детето.
- *Задоволувањето на сите потреби е нужно за оптимално здравје и развој на детето.* Често на физичките потреби им се дава највисок приоритет. Јасно е, без храна децата нема да преживеат. Меѓутоа, вистина е дека потенцијалите на децата не може да се остварат без можност за образование или игра. Исто така, без почитување и без заштита од дискриминација, ќе дојде до нарушување на психолошката и емоционалната добросостојба на децата. Накратко, потребите на децата меѓусебно се поврзани – ниту една потреба нема предност над другата.
- *Децата не може да ги остварат своите потреби без поддршка од возрасните.* Младоста на децата и нивната ранливост значи дека децата зависат од возрасните и тие имаат обврска да создаваат услови со кои ќе се осигури обезбедување на потребите на децата. Таквата обврската на возрасните се протега не само на задоволување на индивидуалните потреби на децата, туку и на разгледување на јав-

ните политики кои може да влијаат на здравјето и развојот на децата (политики на домување, транспорт, чиста животна средина, справување со сиромаштија, макроекономска политика и др.). Тоа значи дека политиките на централно и локално ниво во една држава мора активно и доследно да ги опфаќаат потребите на децата.

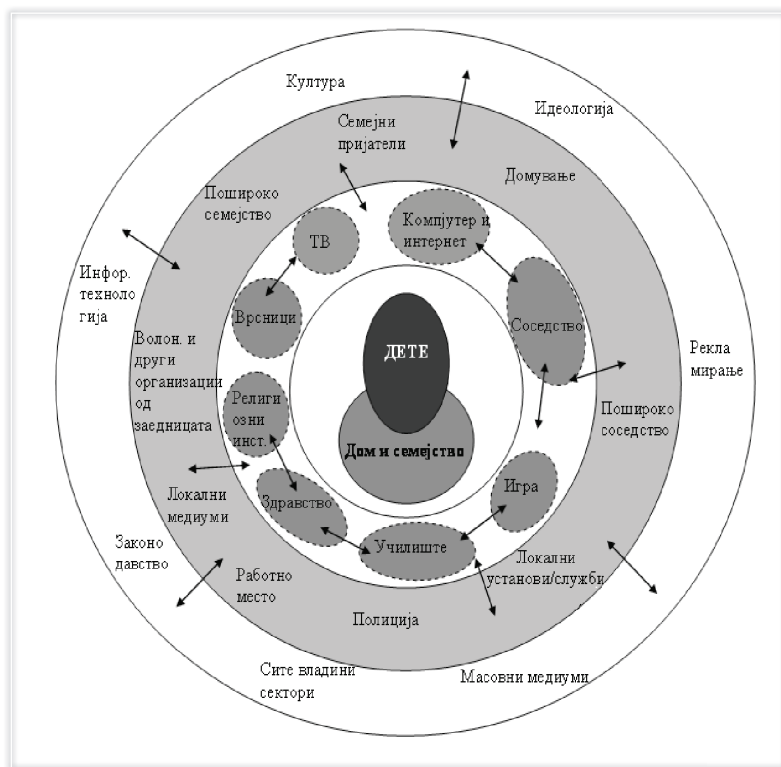
Прифаќањето на претпоставката дека возрасните имаат одговорност и обврска да ги задоволуваат потребите на децата де факто значи прифаќање дека децата имаат право на задоволување на своите потреби. Обезбедувањето и задоволувањето на потребите на децата секогаш е во врска со обезбедувањето на правата на детето. Помеѓу потребите и правата на детето има нераскинлива врска. За да се оствари максимален развој на потенцијалите на децата, потребите и остварувањето на потенцијалите не треба да се набљудуваат одвоено, туку холистички, при што физичките, психолошките, социјалните, културните, еколошките фактори влијаат меѓусебно и влијаат еден на друг и така создаваат синергиски ефект.

3. Модел „цело дете“

Во литературата сè повеќе се смета дека човекот, вклучително и детето, живее во средина во која гради многу врски и односи и затоа развојот на детето и задоволувањето на неговите потреби не може да се разгледува линеарно, туку како комплексна мрежа од истовремени и различни влијанија (Ryan, 2003).

Моделот „цело дете“ нуди разгледување на обезбедувањето на потребите на децата преку широко и потполно разбирање на животот на детето.

Клучна теориска основа на моделот „цело дете“ е еколошката теорија на Bronfenbrenner (1979). Таа послужи како основа за организирање на знаењата за развојот на детето, поставување на вистинските прашања во врска со правата и потребите на детето како и за евалуација на социјалните политики и услуги во врска со децата. Моделот „цело дете“ го гледа развојот на детето во контекст на бројни заемни врски и влијанија во опкружувањето. Разбирањето на тие влијанија е важно при обезбедувањето на услугите кои се релевантни за детето кое има потреба од нив, т.е. кога установите/службите кои ги даваат услугите треба да станат дел од секојдневниот живот на детето. Моделот „цело дете“ се сфаќа како мапа по која ќе се одвива планирањето на услугите за помош и поддршка при задоволување на потребите на детето. Моделот настојува да воспостави заеднички начин на размислување помеѓу установите и службите од различни сектори за разбирање на начинот на кој општеството може да влијае на детето и обратно, како детето влијае на општеството (слика 1).

Слика 1. Модел „цело дете“

Основните елементи од кој е изграден моделот „цело дете“, се:

- Детето – во центарот врз кое се дејствува, но и од каде детето дејствува на сето опкружување;
- Домот и семејството/згрижувачите – примарната средина каде детето расте и се развива;
- Блиското опкружување на детето – училиште, врсници, соседство, места за играње и слободни активности, вклучувајќи интернет и телевизија;
- Врските помеѓу деловите од блиското опкружување - се однесува на искуството кое е драгоцено и единствено за секое дете и се одликува со комплексна мешавина на врските од блиското опкружување;
- Социјалните околности кои влијаат на детето, но во кои детето директно не учествува (на пример здравствени и социјални установи и служби);

- Пошироката општествена и културна средина во која детето живее. Таа влијае на детето преку верувањата, убедувањата и традицијата.

Прифаќањето на моделот „цело дете“ во развојот на политиките и установите за деца, значи:

- Поголемо фокусирање на детето, неговиот живот и околности;
- Фокусирање на потребите на детето за здрав развој и добросостојба;
- Разгледување на целиот систем на јавни установи/служби за децата при планирањето на поддршката на нивниот развој;
- Прифаќање на интервенции на повеќе нивоа во средината (семејството, врсниците, училиштето и пошироката заедница).

Од литературата се познати пет главни области на достигнувања на моделот „цело дете“:

Промена на сфаќања за децата, детството и детскиот развој. Низ историјата, општествата различно ги разбираа и дефинираа поимите дете и детство. Детството е социјален концепт и затоа не е статичен, универзален и непроменлив. Детството е темел врз кој се надградува зрелоста. Детето постепено го осознава светот преку сопствени активности и комуникација со другите. Континуируваниот процес на учење и сознавање генерира развој. Вештините и информациите не се трансферираат на едноставен начин во детето, туку при тој процес детето се менува и затоа децата ги сметаме за креативни и активни (Smith и Taylor, 2000). Доколку се поразлични и поисполнети активностите и интеракциите во кои децата учествуваат, поголеми ќе бидат нивните знаење и вештини.

Моделот „цело дете“ зависи од возрасните како креатори на политики и оние кои донесуваат одлуки во врска со децата, т.е. од нивните сфаќања за детето како компетентна и способна личност која партиципира во стекнувањето на своите знаења и креатор на своја култура (Moss, 2003). На детето се гледа како коконструктор на сопствен идентитет, член на одредена социјална група и како на граѓанин со одредени права (Moss и Petrie, 2002).

Правата на детето и прифаќање на „гласот на детето“. Во последните неколку децении порасна свеста за подигнување на статусот на детето во општеството и сфаќањето на детето како личност преку гарантирањето на неговите права. Од литературата е познато дека моделот „цело дете“ на сеопфатен начин ги антиципира правата на детето при помагањето во развојот и обезбедувањето на потребите на детето (Davies, Wood и Wilson, 2003).

Инволвирање на децата во истражувања во врска со потребите на децата и обезбедување на услугите. Треба постојано да се преиспитува нашето традиционално размислување за децата и нашата загриженост за компетенциите на децата за нивна партиципација при обезбедувањето на услуги. Треба да се надминат сомневањата за способноста на децата за споделување на идеи за нивните потреби, интереси и права. Гледиштата на децата многу често се игнорираат поради некомпетентност која се претпоставува за нив. Во последно време со истражувања се покажа дека она за што се сметаше дека децата не се способни, всушност може да го постигнат во различен културен, социјален и друг контекст (Smith и Taylor, 2000). Многу истражувања на децата во семејствата, училиштата и целиот социјален систем покажаа дека децата имаат компетенции и способности за себеизразување во услови кога се овозможува нивно ислушување и набљудување (Smith, 2000). Истражувањата на моделот „цело дете“ покажаа дека работењето по принципите на партнерство со децата им овозможува нивно учество во активностите до посакувано ниво и форма на вклучување, што се покажа како ефикасно за прифаќање на гласот на детето. Во минатото истражувањата на децата секогаш беа вршени преку погледот и сфаќањата на возрасните – родители, социјални работници, наставници, медицински лица и др. Денес децата може да партиципираат во истражувањата. Активното вклучување на децата во истражувањата се овозможува преку изградување на однос со децата од страна на истражувачите кој осигурува споделување и размена на мислења, т.е. истакнување на правата и гласот на детето (Smith, 1996; Grey и сор., 2002).

Практична примена на еколошкиот модел на развој на детето. Еколошката теорија на развојот на детето има големи импликации врз работата со децата и семејствата, посебно преку работа со моделот „цело дете“ преку кој се обезбедува целосна реализација на заштитата на детето и неговата добросостојба (Jack, 2000; Jamison и Gilbert, 2000).

Обезбедување простор за децата во политиките и установите. Moss и Petrie (2002) развија концепт за создавање на место за децата во политиките и установите за деца. Концептот не се однесува само на обезбедување на физички простор за децата, но и социјален и културен простор, каде што децата и другите можат да зборуваат и да бидат чуени. Тие забележуваат дека сè повеќе на глобално ниво се намалуваат јавните средства со кои се обезбедува простор за децата во кој не само што треба технички да се работи со децата по програми со предвидлив исход, туку и да се согледува развојот на децата и соодветно на тоа да се приспособуваат услугите (Moss, 2003). Денес моделот „цело дете“ може да се реализира само преку партнерства на установи/служби од повеќе сектори одговорни

за помош и поддршка во развојот на детето и обезбедување на услови и знаење за задоволувања на различни нивоа на потреби на детето.

4. Вклучување на установи и служби во задоволување на различните нивоа на потреби на детето

Hardiker и соработниците (1991) развија концептуална рамка за утврдување на услугите кои различни установите и службите треба да ги обезбедат во зависност од нивото на потреби на детето. Потребите ги лоцираат на четири нивоа кои се утврдуваат по спроведена проценка на потребите на детето (слика 2).

Слика 2. Модел на Hardiker и соработниците (1991)

Извор: Hardiker, Exton, Barker (1991)

Прво ниво – ги опфаќа сите деца чии потреби се задоволуваат со универзалните установи и служби. Општо земено, на првото ниво на потреби се наоѓаат децата кои имаат добар прогрес во сите области од развојот. Универзалните установи/служби ја обезбедуваат социјалната и економската инфраструктура за поддржување на општата добросостојба на децата во врска со здравствена заштита, образование, домување, одмор и рекреација, предучилишни установи, детски игралишта и др. Општите универзални установи/служби комбинирани со сопствените напори на семејството во голем број на случаи се доволни за задоволување на

потребите на детето, што подразбира дека не се потребни дополнителни интервенции (услуги).

Второ ниво. Ова ниво се однесува на децата во ризик и нивните семејства кои покрај од универзалните установи/служби имаат потреба од дополнителна помош и поддршка од заедницата за унапредување на социјалната инклузија, намалување на нивото на ранливост на детето и семејството и/или минимизирање на ризичното однесување. Некои индикатори на ова ниво на потреби се: полесно здравствено и емоционално нарушување на детето и нарушување во однесувањето; нарушување на семејните односи; академски неуспех; семејство со мали приходи; постојан стрес; доживување на насилство; запоставување и др. Услугите за обезбедување на дополнителните потреби се: едукација и поддршка за грижа за новороденче, советувањето за родители, дневни центри за згрижување и др. Интервенциите на второто ниво може да се обезбедат од една или повеќе установи/служби. На ова ниво на потреби активната партиципација на детето и родителите е важна за зајакнување на семејството, разрешување на проблемите на детето и за максимално задоволување на потребите. Ако дополнителните потреби на детето на второто ниво се игнорираат, тогаш со акумулацијата на нови потреби, се зголемуваат шансите за неуспех во животот на детето и можност детето да биде на повисоко ниво на потреби, т.е. на третото или четвртото ниво.

Трето ниво – се однесува на децата кои имаат комплексни потреби поради хронични или сериозни проблеми, чие здравје (физичко и емоционално) и развој може да бидат значително нарушени без обезбедување на соодветни услуги. Некои индикатори на ова ниво на потреби се: доживување на повреда и потреба од помош за когнитивниот и физичкиот развој; сериозни нарушувања во однесувањето; општа здравствена состојба која се одразува со забавен развој; престапничко однесување и рецидивизам; злоупотреба на алкохол и психотропни супстанции; родители со нарушено ментално здравје; родители кои злоупотребуваат психотропни супстанции и алкохол; родители со криминално однесување и др. Поддршката и помошта на децата за задоволување на потребите на ова ниво ја даваат повеќе установи/служби од различни сектори (преку мултисекторско партнерство) кои е потребно да работат заедно за заштита на децата и унапредување на нивната добросостојба. Интервенциите спроведувани од установите/службите имаат за цел справување со потешкотиите, повторно воспоставување на семејните функции и врските помеѓу родителите и децата, унапредување на родителските вештини и друго. Бидејќи потребите се комплексни, мултисекторското партнерство изградува тим на професионалци за работа кој ги координира сите

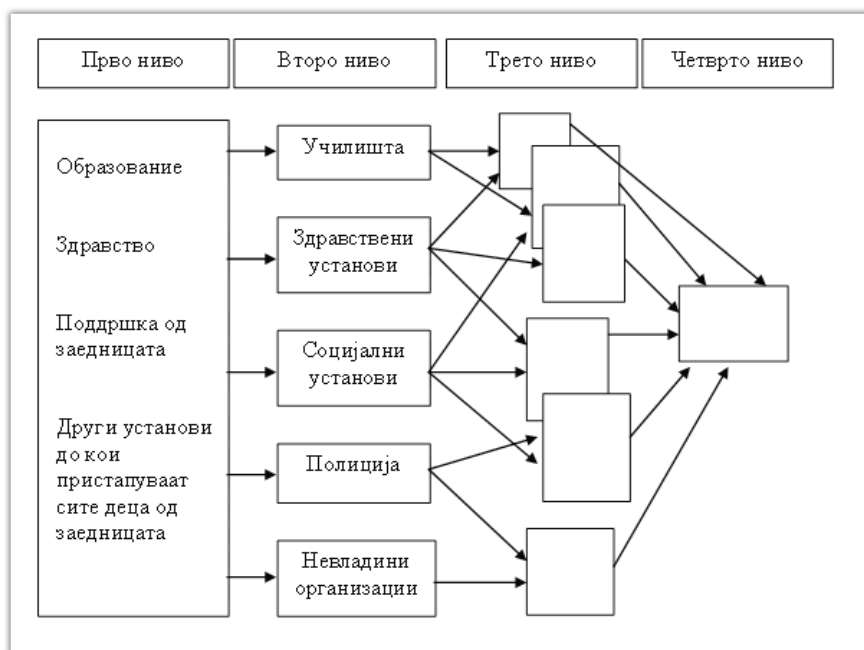
активности на повеќето установи/служби вклучени во работата со детето.

Четврто ниво – се однесува на деца кои имаат најкомлексни и најакутни потреби, т.е. деца кои претрпуваат или ќе претрпат значителна повреда ако не се обезбеди помош од соодветни социјални установи или специјалистички служби. Овде ги вклучуваме децата кои се згрижени од социјалните установи; деца во ризик да бидат згрижени; деца кои се под надзор на социјалните установи и деца кои подолго време се хоспитализирани поради ментални проблеми или имаат потреба од рехабилитација. Некои индикатори на ова ниво на потреби се: сериозно и трајно нарушување на здравјето на детето; околности кои може да доведат до повреда; семејство со сериозни дисфункции; живеење надвор од семејството (без родителска грижа); хронично употреба на недозволен супстанции; хронична сиромаштија; зачестено повторување на престапничко однесување и друго. Детето на ова ниво може да биде под влијание на еден или повеќе ризични фактори кои го ставаат во положба на потреба да биде згрижен надвор од семејството. Установите/службите на ова ниво имаат за цел да обезбедат најдобри можности за детето во итна ситуација или на подолг временски рок кога установите/службите од првото до третото ниво не го превенираат разделувањето на детето од семејството и детето се згрижува надвор од него. На овие деца им се обезбедува координирана и/или трајна поддршка. Ова ниво на потреба се утврдува со специјалистичка проценка извршена од страна на служби кои даваат поддршка на ова ниво. По специјалистичката проценка на детето се планираат и спроведуваат интервенции кои имаат за цел згрижување на детето, обезбедување на правата, ресоцијализација и ако е возможно враќање во семејството. На ова ниво, бидејќи децата имаат најакутни и најкомлексни потреби, услугите вообичаено се реализираат преку мултисекторски партнерства за работа со деца.

Зависно од околностите, припадноста на детето на едно од четирите нивоа на потреби може да биде динамична поради промената на нивото на неговите потреби. Детето може да преминува помеѓу нивоата на потреби во различни временски рамки зависно од животните околности. Одговорот на установите/службите треба да биде флексибилен и соодветен и да ги следи таквите промени.

Цел на установите/службите на секое ниво е да се превенира детето од повисокото ниво на потреби, а кога е можно да се редуцираат потребите на детето на пониско ниво. Овде доаѓа до важност постојаната и точна проценка на потребите на детето која ја вршат професионалците од установите/службите (соодветни за првото или второто ниво) или од мултисекторско партнерство (соодветни за второто, третото или четвртото ниво) (слика 3).

Границите помеѓу различните нивоа на потреби не треба да се сфаќа како црвста и фиксирана. Децата со потреби од згрижување може да покажуваат комбинација на потреби карактеристични за третото и четвртото ниво. Треба да постои флексибилност на границите на четирите нивоа на потреби за да се осигури дека е извршена правилна проценка на потребите на детето, направени се интердисциплинарни консултации и се планирани најсоодветните услуги.

Слика 3. Установи/служби на различни нивоа на потреби на децата
(според моделот на Hardiker и соп., 1991)
Извор: Hardiker и соп. (1991)

Моделот на Hardiker и соработниците (1991) не е совршен и има одредени ограничувања. Моделот не претставува неискрпна листа од сите можни потреби на детето, ризични фактори или услуги од установи/служби. Тој е индикативен и не треба ригидно да се применува. Секогаш треба да се земаат предвид присуството и меѓусебното влијание на комбинацијата на различни фактори, возраста, отпорноста на детето и заштитните фактори.

За постигнување на позитивни ефекти врз развојот на децата, истражувањата покажуваат дека работата на установите/службите од различни сектори при задоволувањето на потребите на децата на различни нивоа треба да се води по неколку клучни принципи (Hardiker и Baker, 1995; Tunstill и Aldgate, 2000; Axford и Berry, 2005).

- Изградување и развој на услуги преку мултисекторско партнерство во работа со деца;
- Промовирање на социјална инклузија и еднаквост преку обезбедување на информации и развој на услуги достапни на оние на кои им потребни;
- Посветување на посебно внимание на потребите на децата и семејствата кои се во ризик;
- Капацитетот на установите/службите да бидат респонзивни на промената на потребите на децата;
- Развој на пристап согласно со моделот „цело дете“, т.е. свесност за интеракциите и врските помеѓу детето, семејството и средината;
- Промовирање на зајакнување на семејството преку препознавање на факторите на отпорност;
- Градење капацитети за идентификување и промовирање на добросостојбата на децата, семејствата и заедницата;
- Обезбедување на партиципација на детето и семејството во планирањето, изведувањето и евалуацијата на интервенциите од страна на услугите/службите;
- Фокусирање на исходот од работата на услугите/службите и обезбедување на докази за добрата пракса.

Потребите на децата најдобро може да се задоволат кога во работата со децата се вклучуваат установи/служби и други субјекти од различни сектори во општеството - мултисекторско партнерство. Мултисекторското партнерство придонесува за проширување на опсегот и видот на услугите кои ги добиваат децата, како и лесен и брз пристап до нив, подобрени услуги и подобрување на животот на децата, рана идентификација на проблемите, превенција од потребата за специјалистички интервенции, намалување на стигматизацијата на детето/семејството и др. Мултисекторското партнерство во работа со деца работата на услугите/службите ја прави поефикасна, поекономична и порационална.

Заклучок

Со моделот „цело дете“ развојот на детето се гледа во контекст на бројни заемни врски и влијанија во опкружувањето. Разбирањето на тие влијанија е важно при обезбедувањето на услугите кои се релевантни за детето кое има потреба од нив, т.е. кога услугите кои ги даваат установите/службите треба да станат дел од секојдневниот живот на детето. Припадноста на детето на едно од четирите нивоа на потреби може да биде динамична поради промената на нивото на неговите потреби. Детето може да преминува помеѓу нивоата на потреби во различни временски рамки зависно од животните околности и затоа е потребно одговорот на установите/службите да биде флексибилен и соодветен и да ги следи таквите промени. Потребите на децата најдобро може да се задоволат преку мултисекторско партнерство во работа со деца во кое се вклучуваат установи/служби и други субјекти од општеството.

Користена литература

- Andrilović, V., Čudina-Obradović, M. (1994). *Osnove opće i razvojne psihologije*. Zagreb: Školska knjiga
- Axford, N., Berry, V. (2005). Measuring Outcomes in the New Children's Services. *Journal of Integrated Care*, 13(4), 14 – 23
- Bee, H. (1995). *The growing child*. New York: Harper Collins Publishers
- Black, D. (1990). What do children need from parents?. *Early Child Development and Care*, 60(1), 11 – 22
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Volume I. Attachment*. New York: Basic Books
- Coleman, P.K. (2003). Perceptions of parent-child attachment, social self-efficacy and peer relationships in middle childhood. *Infant and Child Development*, 12, 351 – 368
- Cooper, C. (1985). *Good-enough parenting – a framework for assessment*. London: British Agencies for Adoption and Fostering
- Davies, E., Wood, B., Wilson, D. (2003). Enhancing children's rights to protection from violence and neglect. *Children Issues*, 7(1), 17-24
- Garbarino, J. (1982). *Children and Families in the Social Environment*. Chicago: Aldine Pub. Co
- Glasser, W. (1985). *Control theory*. New York: Harper & Row
- Gray, A., Barwick, H., Martin, P., Asiasiga, L. (2002). *Exploring Good Outcomes for Young People (A research report)*. Wellington: Ministry of Social Development
- Guralnick, M.J. (1997). *The Effectiveness of Early Intervention*. Baltimore: P.H. Brooks Publishing

- Hardiker, P., Exton, K., Barker, M. (1991). *Policies and Practices in Preventive Child Care*. Aldershot: Avebury
- Hardiker, P. & Baker, M. (1995). *The Social Policy Contexts of Child Care*. London: NSPCC
- Howe, D. (1995). *Attachment Theory for Social Work Practice*, New York: Macmillan
- Jack, G. (2000). Ecological Influences on Parenting and Child Development, *British Journal of Social Work*, 30(6), 703 – 720
- Jamison, A. ., Gilbert, L. (2000). Facilitating children's voices in the community and government, in Smith, A .B., Taylor, N. J. and Gollop, M. (eds), *Children's Voices – Research, Policy and Practice*, Auckland: Pearson Education.
- Kelmer-Pringle, M. (1984). *The needs for children*, London: Routledge
- Maleš, D, Milanović, M., Stričević, I. (2003). *Živjeti i uciti prava - Priručnik za odgoj za ljudska prava u sustavu predškolskog odgoja*, Filozofski fakultet, Sveučilišta u Zagrebu
- Masten, A. S., Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American Psychologist*, 53, 205-220
- Moss, P. (2003). *Rethinking Public Provision for Children*, Keynote address at Children's Issues Centre Conference: Joining Up Services for Children, University of Otago
- Moss, P. and Petrie, P. (2002). *From Children's Services to Children's Spaces: Public policy, children and childhood*, London: Routledge Falmer
- Reid-Cunningham, A.R. (2008). Maslow's Theory of Motivation and Hierarchy of Human Needs: A Critical Analysis, PhD Dissertation, School of Social Welfare, University of California, Berkeley
- Rutter, M. (2002). Nature, nurture and development: From evangelism through science toward policy and practice, *Child Development*, 73, 1 – 21
- Ryan, R.M., Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well-being, *American Psychologist*, 55(1), 67-78
- Ryan, B. A. (2003). *Service Integration: A Policy Paradox*, Keynote address at Children's Issues Centre Conference: Joining Up Services for Children, University of Auckland
- Sheridan, M.D., Sharma, A., Frost, M. (1997). *From Birth to Five Years: Children's Developmental Progress*, London: Routledge
- Smith, A. B. (1996). *Incorporating Children's Perspectives into Research and Policy*, Lunchtime seminar, Children's Issues Centre, University of Otago

- Smith, A. B., Taylor, N. J. (2000). The sociocultural context of childhood: balancing dependency and agency, in Smith, A. B., Taylor, N. J. and Gollop, M. (eds). *Children's Voices – Research, Policy and Practice*, Auckland, Pearson Education
- Smith, A. B. (2000). *The Child's Voice*, Paper presented to the teacher's refresher course, Assessment Practices in Early Childhood Education, Dunedin
- Tunstill, J., Aldgate, J. (2000). *Services for children in Need: From Policy to Practice*, London: HMSO